

ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԺԱՇՈՒՆՉԻ ԿԱՆՈՆԸ

Թե՛ հայ Կասե՛ագիրներ եւ գրչագրեր հետեւած ըլլան թե՛ Հրեական հին կամոնիւն, թե՛ Եօթանասնից այն կամոնիւն՝ գոր առաջին քարգամեհիւները որդեգրած էին, եւ ը՛հ Պարտառի ժողովի որոշումին, աւ հետեւած չըլլան մնայուն եւ օրինակաւնացած աւանդութեան մը որ կարեւոր նկատուի Հայց- Եկեղեցւոյ պաշտօնական կամոն Ս. Գրոց՝ իրականութիւն է:

Ինչպէս վերեւ յիշեցինք, մեր ձեռագիրները, այս տեսակետով, ունին այլազանութիւն մը՝ որ կ'ընդգրկէ բոլոր կամոնները եւ յաճախ ծանօթ կամոններէն շեղումներ կը կատարէ, փոխելով գիրքերու կարգը կամ պարականոններ Էնրմուծելով կամոնական գիրքերու շարքին մէջ:

Այս այլազանութիւնը հետոս է սակայն անկարգութիւն մը կամ քառասունք մը եւ քառասունք է Հայ եկեղեցականութիւն մօտ: Ընդհակառակը: Ինչպէս Սահակ-Մեսրոպի օրերուն, այնպէս ալ մինչեւ ժ.Գ. Դար, տարբեր կարծիքներ եւ դիրքաւորումներ եղած են Ս. Գրոց նկատմամբ մեր եկեղեցիէն ներս, ինչպէս նաեւ քրիստոնէական այլ եկեղեցիներու մօտ: Այլազանութիւնը արդիւնք կը թուի ըլլալ չափազանցուած եւ կիրքի հասնող բժախնարութեան մը, որուն գլխաւոր մտահոգութիւնը, վաւերականութեան հետեւն աւելի՛ աստուածաշնչակա՞ն ուսուցման ամբողջականութիւնը ընդգրկել եղած է. եկեղեցւոյ ուսուցումն եւ օգտակար գիրքերու շարքէն դուրս չթողելու որեւէ ջրածո՞ք՝ որ կրնար նոր ցով մը աւելցնել աստուածաշնչական լոյսի ազդիւրին:

Այս տեսակետով տեսնեն հետաքրքրական է Միսիքար Այրիվանցիի յիշած կա-

նօնը, որուն կարգաւորութիւնը կը վերագրէ իր ուսուցչին՝ Յովհաննէս Մարկաւազ վարդապետի, ժ.Ա. Դարու վերջաւորութեան:

«Կարգաւորութիւն գրոց սրբոց, որք ստուգարանեցան ի Սարկաւազ վարդապետն եւ գրեցան յինն ի տէր Միսիքար վարդապետն ի մին տուփ յաւուրս շէշ»:

Ծանօթներէն տարբեր կամոն մը առիկա ուր Հին Կտակարանի պատմական գիրքերը շարուած են ըստ պարտականութեան, կազմելու համար իւրայելի պատմութիւն դէպքերու կարգով եւ առանց ընդմիջումի Ծննդոցէն մինչեւ Մականարայեցիները: Ասանց կը հետեւին.

*Յովսէփոս՝ որ է Կայիտիայ Գահնա-
յապետ. Ենովջայ տեսիլք. Կտակ Եօթա-
նարց. Ասիիթի աղօթք. Տօլբիթ. Յու-
զիթ. Եսթեր. Եղբ Սաղաթիէլ. Յովք. Երկու-
տասան Մարգարէք. Սաղմուք. Առակք. Ե-
սայի. Երեմիա. Եզեկիէլ. Մնացորդք. Վասի
Երեմիայի է Բարեկոն. Մահ Մարգարէիցն.
Յետոս Սիրաք:*

Այրիվանցիէն առաջ եւ յետոյ ընդօրինակուած գրչագիրներ կան, որոնք ունին պարականոն այս գիրքերը եւ նոյն դասաւորութիւնը:

Իսկ Գրիգոր Տաքեւացի, երեք դարերուստ, կը վերադառնայ Եօթանասնից ընդհանուր կամոնին, պարականոններէն ներս առնելով միայն Յուդիթ, Տօլբիթ եւ Մականարայեցոց երեք գիրքերը:

Պարականոններու նկատմամբ մեր եկեղեցւոյ այս մեծ եկեղեցականութիւններուն միջեւ տարակարծութիւններ յայտնուած կը թուին ըլլալ ստաւելարար ժ.Ա.-ժ.Գ. Դար

րևում միջև՝ ծանօթ մեր եկեղեցական պատմութեամ մէջ՝ իբրև ազանդաւարական կ'դրոնախոյս շարժումներու ալեկոծ ժուանակաշրջան մը :

Իրենց տարբեր դիրքերը պաշտպանելու համար մեր հեղինակները կոթմած են առհասարակ ժողովակա՞ր որոշումներու, իսկ Աշխիւանեցին՝ իր աւանդիչ Յովհաննէս Սարկաւագի վարկին, մինչդեռ Գրիգոր Տաքեւացի՝ իր անձի համբաւին :

Հայ գրչագիրներու յիշած գլխաւոր հեւլանակաթիւները հետեւեալները՝ են .

1. «Մրբոյն Եւագրեա կարգաւորութիւն՝ աստուածաշունչ դասից . Արարածքն Է, Յետան Գ, Բագաւորութիւնք Դ, Սաղմուքի, Սցառնութիւնք, Սիրաքն, Յոր՞, Երկուստ ստեփն, Եսայիքն, Երեմիայի՞, Դանիէլքն, Ե. գեկիւի՞, Աւետարանքն Դ...» :

2. «Մրբոյն Կիրգի Նրուսաղէմի կարգաւորութիւն», որ ուրի հետեւեալ գիրքերը .

Մնուդէքն, Ելքն, *Ղեւորկոնն*, Թիւքն, Բ. Օրէթքն .՝ Յետու որդի Նուեա, Դատաւարքն եւ Հուրքն, ա եւ ք Թագաւորութիւնքն, ա եւ ք Մնացորդքն, ա եւ ք Եզրն Եսքերն, *Ստեքերոն գիրք Է*, Յոր, Սաղմուքն, *Սգաւնն, Էկլէսիաստէսն, Օրհնուրիւնք Աւրհուրեանքն*, Եսայիքն, Երեմիայն, Եգեկիւիքն, Դանիէլքն :

Ընդգծումները ցոյց կու տան յունարան սոգեցութիւն մը եւ երկու նորութիւններ : Յունարանքն երկ Առակոց համար գործածուած «Սգաւնն», ժողովորդի տեղ՝ «Էկլէսիաստեւտէսն», իսկ նորութիւններ են «Ստեքերոն գիրք Է» եւ «Օրհնուրիւն Օրհնութեանքն» :

Մովսէս Տէր Մովսէսեան, որ կը յիշատակէ Կիրոնի Նրուսաղէմացիի կանոնին հայերէն այս քարգմանութիւնը, դիտել կու տայ թէ «Ստիգերոն գիրք Է» քարգմանութիւնն է յունարէնի. «քանաստեղծական էինք՝ գիրքերս՝ բացատրութեան, ակնարկելով Յորի, Մարմաներու, Առակներու, Ժու

ղովորդի եւ Երգ Երգոց հինգ գրական երկերուն : Ուշագրաւ է որ Երգ Երգոցը յիշուած ըլլայ իբրև «Օրհնութիւն Օրհնութեանքն», բոլորովին հազուագիւտ բացատրութիւն մը :

3. «435» եպիսկոպոսներու կանոնը, որ կը վերաբերի եկեղեցիին մէջ գործածուած ընթերցանութիւններուն, «գարարածս, զեւս. գրեւտացիս, գրիւս, զերկրորդ օրէ՞րս գիշտու, գրատարսն, գէղութ, գրագաւ. արութիւնս Գ, գմնացորդս Բ, զճգր Բ. գաղմոսն Դաթի ՀԾ, զՍողմունի Գ, գաւախս, զեկիսիսաստեան, զերգ երգոցն, զճար, զերկուստան մարգարէնքն, զՍվալ, զԱնովս, զՄիքիւս, զՅովել, զԱրդիւս, զՅովանն, գնաւուք, զԱմբակուք, զԱփսնիս, զՁաբարիս, զՄիքիւս, զԵսայի, զԵրեմիս, զԵգեկիւի, գիւանիլ, գմակաբայեցիս» :

Մովսէս Տէր Մովսէսեան կը մէջբերու այս կանոնը իբրև հաստատուած Լաւորիկէի ժողովի «ՀԼԵ» եպիսկոպոսներու կողմէ : Իրականին մէջ Մ. Տէր Մովսէսեան շը փաթութեան մը գտն է : Եւ զարմանալի չէ՝ . այովհետեւ Լաւորիկէի ժողովը ինքնին քը քրտուողական եկեղեցոյ ժողովներու կար, զին մէջ անհարշտութեամք յիշուած եւ շատ քիչ վաստակութեամք նկարագրուած ժողով մըն է : Օտար էին հեղինակներ, ինչպէս նաեւ մեր կանոնագրքերը կը յիշեն գայն իբրև գումարուած Զորբորդ Դարու երկրորդ կէտին եւ ին կամ ԼԵ եպիսկոպոսներու մասնակցութեամք : «Լուսա»յնքն արտագրուած Մ. Տէր Մովսէսեանի մէջբերումը գտն է «Ն»-ի տեղափոխութեան մը . փոխանակ կարդալու «Այս աստուած էրդ», որ ի միասին ժողովեալ եպիսկոպոսն ԼԵ», կարդացած է «եպիսկոպոսն ՆԼԵ» :

4. «Բ. ժողով Անտիոքայ», որուն «կանոնեալ եւ օրհնուտոց» գիրքերը նոյնն են նախորդին հետ, յունարանքն նոյն երանգով, Երգ Երգոցի տարբերութեամք՝ որ այստեղ յիշուած է իբրև «Օրհնութիւն Օրհ-

նուրբանց»։ Ուշագրաւ է այստեղ կանոնէն առաջ իբրև ընդհանուր սկզբունք դրուած բանաձեւը․ «*Ամենայն դէրժ աստուածաշունչէ են ի խրատ եւ ի վարդապետութիւն*»․ հրատի եւ վարդապետութեամբ, այլ խօսուած է քարոզի եւ ուսուցման, դաստիարակչական տեսակետով բոլոր գիրքերը ասուածաշունչ են, սակայն ասո՛րց մէջէն կ'անջատուին կանոնականները, իբրև «Օրէնուսոյց»։

Յանախ կը հանդիպինք այս հակադրութեան՝ օրինակամտացած կանոնի եւ զուտ դաստիարակչական հանգամանքներկայացրնոց եւ պարականոն նկատուած գիրքերու միջեւ։ Սակայն այս երկու տեսակներու միջեւ սահմանները փակ չեն․ կան գրքեր, խնչպէս եսքերը, որ դաստիարակչական գրականութիւն ըլլալով հանդերձ՝ տեղ գըրաւած է բազմաթիւ կանոններու մէջ, ինչպէս վերև յիշուած կիրքեղ երուսաղէմացիի կամոնը։

5. «Սրբոց հարցն Հետեւողաց» կ'ա՛ռ լի մէջ, նոյնպէս կը թուարկուի նո՛յն ցանկը, խակ վերջաւորութեամբ կ'աւելցուի․ «Այլ՛ Մակարայեցիք եւ Սիրակ կայրիք առ ի յորտոնլ գմանկունս ճեր»։

Նոյն գատորշումը «խրատական»ի եւ «կանոնական»ի միջեւ կը վերջացնէ մեր արդէն իսկ մանրամասնած Պարտակի կանոնը․ «Եւ յարտաբուստ պատգամաւորեսցի առ ի ուսուցանել զճեր մանկունս՝ զուսումնաբազումն Սիրաբայ իմաստութիւնն»։

Եթէ նկատի ունենանք ժողովական հեղինակութիւն ներկայացնող այս հինգ կանոնները, որոնք թարգմանուած եւ տարածուած են մեր Աստուածաշունչներուն մէջ․ կրնանք «խրատական»ի եւ «կանոնական»ի սահմաններուն վրայ երթեւեկող գիրքեր նկատել առաւելաբար․

- 1. *Նեէմիա*, 2. *Եսթեր*, 3. *Յուդիթ*, 4. *Տոբիթ*,
- 5. *Մակարայեցոց երեք գիրքերը*,
- 6. *Իմաստութիւն Սողոմոնի*, 7. *Սիրաք*։

Ասո՛ցմէ առաջիկ ներկուէր կան արդէն էօթաճասանից կանոնին մէջ, սակայն քրիստոնէական կա՛նոններուն մէջ պահուած չե՛ն միշտ։ Բացի Մակարայեցոց երկրորդ գիրքէն, քրիստոնէական Նեղեցիս առհասարակ ներառած է վերոյիշեալ գիրքերը իր Աստուածաշունչին մէջ․ սակայն գատորշած է զանոնք իբրև «երկոորդական»․ հակադրելով այս բառը «պարականոն»ին։

(Շար․ 2)

ԵԱՀԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

